

Ohnesorg, Karel

Realisace hlásek v řeči souvislé

In: Ohnesorg, Karel. *Druhá fonetická studie o dětské řeči*. Vyd. 1. Brno: Universita v Brně s podporou Ministerstva školství a kultury, 1959, pp. 49-58

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118997>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

II. REALISACE HLÁSEK V ŘEČI SOUVISLÉ

1. SOUHLÁSKOVÉ SKUPINY

Podle rozboru řeči M. lze znovu konstatovat (sr. *F.* s. 42), že zpočátku dítě souhláskové skupiny zjednodušuje, ponechávajíc souhlásku jedinou. Toto zjednodušování se děje na úkor hlásek úžinových, a to nejen v prvních stadiích řeči, kdy dítě ještě všechny úžinové hlásky artikulovat neumí, ale i později, když už jejich tvoření zvládlo. V souhlase s myšlenkou vyslovenou v starší studii (*l. c.*) lze také tvrdit, že toto zjednodušování se neděje jen na počátku slova, ale že k němu dochází i uvnitř mluvních taktů.

Jako v jiných případech i zde jsou s hlediska fonetického samostatnou kategorií interjekce. V těch jakoby shluky souhláskových prvků dítěti nevadily; vyskytují se v nich už v prvních mluvních projevech. Tak na př. v řeči M.: *mám* (VII — 1;3,28), *tííí* (volání na kočku, 11 — 1;4,0), *haj(s)!* (250 — 1;6,19), *pšš!* (spát 1193 — 1;7,8). Ale v ostatních slovech v počátcích řeči dítěte souhláskové skupiny nenacházíme, ať už proto, že nebyly v slovech, na nichž se dítě řeči učilo za pomoci svého okolí (*máma, bába, táta*) nebo proto, že je dítě zjednodušovalo (*piš — pryč, ete — ještě, do!* — dost atd.) Nejprve se setkávají souhlásky na švu slabik, kde ve skutečnosti v dětské řeči nejde o těsné spojení souhlásek. Dítě totiž v prvních realizacích promluvy vyděluje vlivem elementární rytmi ace slabiky jako artikulační jednotky a jeho slabiky jsou vlastně samostatnými celky, oddělenými kratičkou pausou (sr. *F.* s. 42). Tak na příklad původní *e-te* se mění v *eš-te* a teprve pak dochází k realizaci *ešte* (ještě 375). Podobně *ess-to* > *testo* (1318), *hess-ká* > *heská* (259), *hada-žik* > *hažik* (246), *pess-tiš* > *pěstiški* (prstíčky 1005) atd.

Lze proto mluvit o souhláskových skupinách v dětské řeči teprve v období, v němž je řeč dítěte plynulejší a kdy už dítě, užívajíc rychlejšího tempa, nevyslovuje jednotlivé slabiky, ale celé (byť zpočátku především jen zcela krátké,) mluvní taktly.

A tu je zajímavé, že v řeči M. nacházíme nejdříve vedle sebe jako první souhlasící konsonanty tytéž hlásky, které byly nejstarší konsonantickou skupinou K., totiž *m—b*: *bombí* (bonbon 1;8,13), *bumbat* (1;9,7). Také spojení nasály s jinými explosivami, které se objevilo o něco později, bylo vždy vyslovováno správně a nikdy tu nedošlo k realizaci odchylné: *chandi* (kšandy 536), *meňti* (menší 605), *vezmte* (vezměte 1054), *posimte* (prosím tě 1000); *aňďijek* (andílek 12), *beňďin* (benzin 49), *deňde* (nejde 386), *keňďik* (knedlík 451), *peňďik* (špendlík 1281), *iňdat* (vyndat 1491); ale *pumička* (pumpička 1055)!

Zato v opačném případě (explosiva-nasála) se tato skupina dítěti vyslovovala obtížně, což se projevilo tím, že buď tu byly slabiky oddělovány, nebo byl jeden konsonant vypouštěn: *chuta-ná, chutá* (chutná 347), *pat-ňe* (špatně 1279); *hoňe*

(hodně 275), *honá* (hodná 276), *ones!* (odnes! 784), *opolene* (odpoledne 786), *ma* (tma 1331), *panout* (upadnout 1394). Někdy tu došlo k disimilaci: *γoyňík* (chodník 336), *sma* (tma 1331). Také u K. bylo spojení explosiva-nasála obtížné: *teňík* (*tnedlít — knedlík), *dopolehne*, *jehna*, *zohňít* (chodník), *ta-ma*, *chma*, *sma* (tma). V slovech tohoto typu byly souhláskové skupiny realizovány správně teprve mnohem později (po dvou až třech měsících): *hodňá*, *chutná*, *ve dňe* (166), *vodnes!*, *votpoledne* atd.

Na rozdíl od K. se objevily u M., jež brzy artikulovala frikativy *j*, *s* a *š*, záhy i jiné souhláskové skupiny; ovšem opět jen na švu slabik, kde první slabika byla těmito hláskami zavřena:

pejssek, *hojki* (horký), *dojtíček* (dortíček), *ijki* (sirky);

dokonce v téže slabice: *pust!* (1;11,10);

peski (pecky), *ístek* (lístek), *ňesja* (nesla), *prstík* (prstík);

ňiška (knížka), *tetiška* (tetička), *babiška* (babička), *teška* (štetka).

Tyto realizace dítěti nedělaly potíže, protože uvedené frikativy byly již pevně ustáleny na konci slov: *taj* (čaj), *piš!*, *ňis* (nic).

Na počátku slova (mluvního taktu) však docházelo k zjednodušování: *kovám* (schovám 1144), *mukat* (smrkat 1181), *pinkám* (spinkám 1193), *ňijka* (šňůrka 1277), *piňa* (špína 1283) atd. Toto pozorování také velmi pěkně dokreslují doklady, z nichž je jeho správnost jasně potvrzena: Na konci slabiky uvnitř slova je totiž správně realizována (a to v téže době) frikativa, kdežto na počátku slova před explosivou se nerealizuje: *mím* (smím) — *nesmím* (1177); *ceme* (chceme) — *nehceme* (343); *pi?* (spí) — *nespí* (1193); *moknu* — *nezmok* (1573); *piška* (špička 1282).

Když už se vyskytovaly uvnitř slov na švu slabik různé souhláskové skupiny (*pt*, *tk*, *nk*, *bj*, *kj*, *dj*, *fk* atd.), na počátku slov stále docházelo k jejich zjednodušování.⁵⁸) Tak na příklad: *kapki*, *Jitka*, *hoďinki*, *objí* (dobrý), *mokjá*, *todje*, *pojífka*. Ale: *páček* nebo *táček* (ptáček), *bežel* (běžet), *bijám* (sbírám), *cheba* (chleba), *ňich* (sníh), *mouha* (čmouha), *da*, *va* (dva), *báneček* (džbáněček), *ňedí* (hnědý), *kepá* (klepá), *kim* (k nim) atd.

Toto zjednodušování se provádí podle zásady vyslovené výše, že totiž odolnější jsou konsonanty závěrové.⁵⁹) Při setkání dvou frikativ — alespoň podle našeho materiálu — se zdá, že odolnější jsou většinou ty hlásky, které vstoupily do hláskového repertoiru dítěte dříve a mají již artikulaci ustálenou. (Ale neplatí to bez výjimek: *mevídek* — medvídek, *va* — dva; zde zanikalo *d*, které bylo starší než *v* a dokonce oklusiva zde ustoupila konstriktivě.)

Všechny souhláskové skupiny počne dítě náležitě realizovat poměrně pozdě. Naše M. dospěla k tomuto stupni vývoje přibližně ke konci první poloviny třetího

⁵⁸) Sr. Jespersen (*L* 107): „When initial consonant groups are simplified, it is generally, though not always, the stop that remains. — For the groups occurring medially and finally no general rule seems possible.“

⁵⁹) Sr. tu i příklady Gvozdevovy (46): *pat* — спать, *tašik* — старик, *von* — слон, *maša* — масло, *kleša* — кресло.

roku (ani *r* a *ř*, jejichž artikulaci si do té doby neosvojila, již nevypouštěla, nýbrž nahrazovala hláskami jinými). Ale i později některé skupiny konsonantů jí dělaly potíže. Byla to především spojení dvou frikativ, kde zanikala jedna z nich: *nášleva* (návštěva 724), *chodi*, *chůtki* (schody 1153), *fíčka* (svíčka 1252), *uchnout* (uschnout 1398), *staň!* (vstaň 1478), *šecko* (všecko 1479), *zduch* (vzduch 1503), *zala* (vzala 1504), *zaženo* (zavřeno 1544) atd. Zde někdy docházelo k vypouštění jedné ze souhlásek i koncem třetího roku. Nejdéle pak děvče zdolávalo spojení tří frikativ, v kterémžto případě bývala jedna z nich vypouštěna i ve čtvrtém roce věku: *vjezda* (hvězda 323), *fjello*, *svetlo* (světlo 1250).⁶⁰⁾

Na vyšším stupni vývoje pak docházelo k zjednodušování souhláskových skupin analogicky, jak tomu bývá v běžné hovorové češtině, většinou vynecháváním prostřední ze tří souhlásek: *dešňík* (deštník 170), *koski* (kostky 490), *smívá se* (stmívá se 1214), *pusluku!* (pusť ruku! 1059), *svosnej* (skvostný 1156), *zvihat* (zdvihat 481), *zviš* (zdviž 1554).

2. NAHRAZOVÁNÍ SOUHLÁSEK

Třebaže mluvní projevy mladšího dítěte ve srovnání se starším byly méně pečlivé, i u něho lze zjistit, podobně jako u staršího sourozence, že v prvních počátcích řeči jsou dětské realizace („promluvy o jednom slově“) foneticky věrnějším napodobením okolních mluvních vzorů než na vyšším stupni vývoje, kdy už dítě užívá souvislé řeči (F. s. 44). Přesné napodobení řeči okolí se v prvních dětských slůvcích po stránce jejich artikulace projevovalo u M. (právě tak jako u K.) třemi způsoby:

a) Dítě realizuje na místě hlásek, jejichž článkování dosud nezvládlo, hlásky náhradní, ať už jsou to hlásky akusticky či artikulačně příbuzné nebo někdy osobité konsonanty, které dítě kolem sebe neslyší.

b) Hlásky, jež dítě dosud nerealizuje, naznačuje kratičkou pauzou.

c) Vokál před vypuštěnou souhláskou se prodlouží, takže tu dochází k t. zv. „náhradnímu dloužení“.

a) Mimo obecně běžné záměny *k—t*, *l—j*, *l—r*, *č—t—š*, *c—t—s* a *j*., o nichž bylo vyloženo při popisu vývoje artikulace jednotlivých konsonantů, byly znamenány v řeči M. ještě *l*, *γ*, *γ* a *ch*.

První z těchto hlásek, jakési tvrdé *l*, později realizované jako *u*, zastupovalo po krátkou dobu *l* i *r* před konsonantem, nejčastěji před *k*: *Aňdelka* (13), *bačkolki* (31), *hałmonika* (256), *papíčku* (848). — Výjimečně se ozvalo *l* mezi vokály ve zvolání *hapal j!* (254).

Znělá palatalisovaná spiranta, velární *γ* (častá střídnice znělých sykavek v řeči K.) zastupovala skupiny *dv*, *hř*, *vz* nebo znělé sykavky: *ýéje* (dveře 221),

⁶⁰⁾ Jiné české děti nahrazují *chv* frikativním *f*: *filinka*. — Sr. F. s. 44, pozn. 79.

řeben (hřeben 310), *řebík* (311), *pájná* (prázdná 987), *ýnám*, *neýnám* (znám 1576), *jádu* (vzadu 1501); *ječdil* (jezdil 376), *ýuju* (zuju 1579), *ýide* (židle 1606). — Ne-palatalisovaná znělá spiranta zadopatrová zazněla v slovech *γoyník* (chodník 336) a *ħeydo* (někdo 736). A konečně palatalisované *čl* (běžná střídnice za neznělé sykavky u K.) zastupovalo náslovné *s* (příp. *sl* a *sr*) a *š*: *čl iji* (sirky 1147), *čl uňiško* (sluníčko 1168), *čl udiško* (srdíčko 1202); *čl ama* (sama 1127), *čl ati* (šaty 1264), *čl est* (šest 1266).

Ale všechny tyto konsonanty byly jen efemérní a postupem doby byly nahrazeny souhláskami náležitými nebo konsonanty v češtině běžnými. Jen *l*, které brzy přešlo v polosouhláskové *u*, se drželo dosti dlouho před *k*, a to jak místo *l* náležitého tak i místo *l*, které zastupovalo *r*, až do doby, kdy se ustálila realisace *l*. Ale toto *u* se tu pak drželo ještě tři měsíce potom, co bylo *l* už jinde zcela pevně a správně (*kuška* 2;2,18 > *kulka* 2:9.20 > *kurka* 4:3,12).

b) V prvních krůčcích při osvojování řeči byla někdy souhláska, zakončující slabiku před počátečním konsonantem následující slabiky, vypuštěna a nahrazena kratičkou pauzou: *de-ka* (dědka 161), *he-tí* (hezký 259), *ho-ní* (hodný 276), *ho-tí* (holčí, holčička 278), *ho-tí* (horký 288), *ka-táč* (kartáč 416), *mej-jo* (*mejdlo*, mýdlo 686), *mimi-ko* (miminko 640), *čl i-ti* (sirky 1147), *he-kí* (velký 1432): přitom u trisyllab byla slabika, ochuzená o souhlásku, realizována obyečně se stoupavou intonací: *pi/ví-ko* (pivíčko 898), *e/tí-ko* (světýlko 1250), *he/ve-ka* (veverka 1444).

c) A konečně (podobně jako u K.) v některých případech byla souhláska vypuštěna a předcházející vokál prodloužen, při čemž tento vokál byl někdy realizován ve formě jakéhosi diftongu, poněvadž ke konci byl zavřenější než na svém začátku; i zde pak ještě navíc byla slabika někdy pronesena se stoupavou intonací: *bá'va* (barva 40), *béje*, *bé'je* (brejle 89), *č't* (čert 133), *dí'ka* (díрка 173), *dó'tík* (dortík 198), *Féda* (Ferda 229), *há'ni* (hajni 249), *hó'čička* (holčička 278), *dobéto* (dobrejtro 388), *koupé'ne* (v koupelně 500), *Óga* (Olga 805), *pésku!* (pejsku! 880), *téda* (strejda 1228), *tí'kó-ka* (tříkolka 1355). Podobným dloužením byl zpočátku pravidelně nahrazován diftong *ou*: *tós* - kous 504, *fósi* - vousy 1470. — (Sr. pod *ou*.)

Doklady pro toto dloužení najdeme rovněž v záznamech o řeči K. Přitom překvapuje, že k němu docházelo v týchž slovech jako u M.: *báva* (barva), *béle* (brejle), *tét* (čert), *dó-ta* (dort).⁶¹⁾

Ale zcela podobně jako u K., na vyšším stadiu vývoje tyto jevy, uvedené zde sub b) a c), už zaznamenány nebyly, protože se děti spokojovaly prostým vypouštěním souhlásky; také v slovech později vstupujících do jejich slovní zásoby už k tomuto jevu nedocházelo a souhlásky byly vynechávány bez náhrady: *he-kí* > *heki* (hezký), *ho-ná* > *honá* (hodná), *čl i-ti* > *čl iti* (sirky); *tejení* (červený 135), *panout* (upadnout 1394). — Sr. tu i: *mimi-ko* (1;9,28), ale: *igoust* (inkoust 353 — 2;2,3).

⁶¹⁾ Sr. *F.s.* 45. — Příklady z řeči dětí polských uvádí Smoczyński (*l. c.* 184).

3. KORELACE ZNĚLOSTI

Jako v řeči K. i v promluvách jiných českých dětí, docházelo i u M. někdy k stírání rozdílu mezi konsonanty znělými a neznělými, a to jak u párů explosiv, tak i u dvojic frikativních. A podobně jako u prvního dítěte, i v řeči M. mnohem častěji byly realizovány hlásky neznělé nebo s oslabenou znělostí na místo znělých (*a*), kdežto sonorizace konsonantů neznělých byla zaznamenána jen výjimečně (*b*). Překvapuje tu, že k těmto hláskovým změnám docházelo někdy i v interjekcích, ač tato kategorie slov se vymykala jiným pravidlům. (Neboť jindy jejich fonetické realizace bývaly věrným napodobením jejich zvukové stránky.)

a) Častěji ztrácely znělost explosivy, a to *b*, *d*, *đ* (výjimečně *g*): *hás* (E, 29), *ha!* (H, 32), *h jji!* (bojí se, E 43), *hojest* (bolest 45), *hita*, *pita* (55), *hóji* (bolí 68); *businka* (brusinka 88), *tóje!* (dole, E 191), *đostanem!* (dostaneme, E 21), *duhá* (druhá 210), *hikat!* (oblékat 767), *podat!* (923); *đeje!* (dělej 164), *đetem!* (174), *tomu* (domů 195); *kuma* (guma 240) atd.:

Z frikativ podléhaly této změně *z*, *ž* a *h* (výjimečně i *v*): *bazenu* (v bazénu 44), *búza* (bluza 63), *bužo* (*e*, brzo 90), *topše* (dobře, E 187), *muzika*, *mušika* (E, 684), *suzi!* (slzy, E 1173), *ozil!* (vozy 1484), *zas*, *sas* (zase 1532), *za ním!* (za ním!, E 1508), *zem*, *sem* (země, E 1559), *zima!* (E, 1563); *Maženka* (E, 650), *mužu* (658), *nožiški* (754), *nožem* (E, 760); *pežinka* (peřinka 879), *žekni!* (řekni! E, 1117), *žižeň* (E, 1609); *duhá* (druhá 210), *tuhá* (trhá, E, 1342), *muha* (mlha 650); *plavetka* (plachetka 901), *ff-heuká* (velká 1432), *ifí* (dříví, H, 214), *voda* (1464) atd.

Tyto zvláštní realizace byly zaznamenány i v řadě prací cizích⁹²) a výklad jejich vzniku ze zvýšeného artikulačního úsilí, hlavně při emphasi, by se zdál velmi pravděpodobný. Neboť k ztrátě znělosti docházelo především v promluvách emfatických nebo při zesílené artikulaci (tak na př. při osvojování náslovného *v*). Ale jak vysvětlit, že k desonorizaci docházelo i v interjekcích (i když byly především rázu emfatického), které jinak byly vždy realizovány správně? A také se tu klade otázka, proč podléhalo někdy desonorizaci *h* v slabikách nepřízvučných, článkovaných s menší energií než slabiky přízvučné, a proč nikdy — alespoň podle našich záznamů — nedošlo k desonorizaci *h* náslovného, ač zde by pro to byly spíše předpoklady.

Dítě samo si odchylných realizací v tomto případě vědomo není, jak vysvítá z tohoto dokladu: M. volá rozhořčeně: *ošklivá zem!* (2;6,2). Když ji dospělá osoba ujišťuje, že „není ošklivá“, opakuje: *ošklivá zem! špinavá!*, ukazujíc na zem. (Chtěla totiž upozornit, že podlaha je zašpiněná.)

b) Méně často docházelo k sonorizaci hlásky neznělé: *aotu* (v autu, H, 24), *hýpi!* (H, 298), *jadelnice* (jaternice, H, 363), *na půdu* (na půdu, H, 1049), *puđu* (puďr 1050), *đadi* (tady 1297), *điđa* (táta 1307); rovněž zprvu i v interjekci *gogog'gák!*

⁹²) Doklady z řeči jiných dětí, našich i cizích jsou na př. ve F.s. 46, pozn. 82—87. — Sr. též u Gvozdeva (s. 22) a již v pozn. 19) citovanou studii v SPFFBU.

(kokokodák! 460).⁶³) U některých jiných českých dětí dochází k tomuto jevu při řeči méně pečlivě a pohodlně. Opět se tu nabízí tedy výklad souvislosti s artikulační silou, ale ani zde s ním nevystačíme. Přitom je zajímavé, že nikdy v dětské řeči nedochází k oslabení znělosti u sonór, ač v některých jazycích je to jev běžný.

4. ASIMILACE A DISIMILACE

Spodoba *hlasová* se realizovala v řeči našeho dítěte zcela tak jako v mluvě dospělých, mezi nimiž vyrůstalo: *uše*, *uš je* (už je 809), *už de* (už jde 1408); *máš ji* × *máš ho* 809); *ít* × *id že jo* (1601); jen výjimečně se tu objevila (*H*) asimilace neobvyklá v pražském prostředí: *užeto* (už je to 1408).

Spodoba *hlásková* byla prováděna analogicky jako v řeči dospělých. Tak například hned jakmile byly náležitě artikulovány veláry, objevovalo se před nimi místo *n* alveolárního jako kombinatorní varianta zadopatrové *n* (*maminka*; *hen* × *henku* — venku) a v slově „kombiné“, které děvče reprodukovalo jako „*konviné*“ se objevilo před *v* místo náležitého *n* labiodentální *m* (*kouviné* 472), jak se objevuje před *f*, *v* v současné hovorové češtině.⁶⁴) — (Zajímavý je tu tvar *pomogňi!* (*H*, 943, imperativ od slovesa „pomoci“, kde se objevilo před oklusivou *ň* závěrové *g*.)

Ale jako u jiných dětí, českých i cizích, docházelo u M. navíc k asimilaci distanční, ať už se připodobňovaly samohlásky nebo — častěji — souhlásky. Ve shodě se zjištěním v studii první (*F.* s. 47) i s pozorováním řeči jiných českých dětí, častěji docházelo k asimilaci anticipační (regresivní).⁶⁵) Případy perseverační (progresivní) asimilace byly řídké a docházelo k nim většinou jen v prvních počátcích mluvního vývoje.⁶⁶)

a) Příklady na asimilaci anticipační:

bata (bota 71), *dítí* (děti 174), *haja!* (hija! 260), *majáček* (miláček 636), *ajáci!* (vojáci 1465); *páp* (čáp 124), *dedám* (*nedám — nedám 159; K.: *dedám*), *dostamem* (dostaneme

⁶³) Sr. tu M. Durand (89): „Comment se forment les consonnes sonores? D'après la phonologie, on s'attendrait à les voir apparaître après les sourdes (comme phonèmes marqués, les sourdes étant non marquées), mais il n'en est pas toujours ainsi: j'ai pu observer, chez un enfant de deux ans neuf mois, le *š* acquis par sa variante sonore *ž* (*ža* pour *chat*); c'est là un fait peu courant, mais pas unique: M. Cohen a relevé *grō* — *crayon*. Le plus souvent, l'enfant aborde la consonne par la sourde, mais la formation de l'opposition *sourde/sonore* nous est mal connue.“

⁶⁴) Sr. M. Romportl, *SaS* 15, 1954, 10—19.

⁶⁵) Dal jsem přednost názvům anticipační a perseverační (sr. *F.* s. 47, pozn. 89) jako správnějším. — Sr. i Brandenstein (67): „Infolge der langen Herrschaft der Augenphilologie haben sich die dem Leser genehmen Ausdrücke durchgesetzt.“

⁶⁶) Dr J. P. u svého synka zjistila asimilace perseverační jen ve věku 1;0—1;6: *babón* (balon), *pavaví* (plavají), *kukiňe* (kuchyně) a j. Později docházelo u tohoto dítěte jen k asimilacím anticipačním. — Příklady asimilace z řeči tříletého dítěte polského (podle sdělení dr. Wierzechowské z Varšavy): *dinda* (wynda), *pupit* (kupic), *mamotot* (samotot), *duduje* (buduje), *chucho* (ucho) *utuli* (kultury), *do kokoju* (do pokoju).

201), *deňde* (nejde 386), *pafičko* (kafičko 424), *kledlíki* (knedlíky 451), *kloflíki* (knoflíky 453), *pampijónek* (lampiónek 553), *kaskavá bu!* (laskavá buď 556), *mimojáda* (limonáda 577), *máři* (e, páni 842), *Áta* (Ota 825), *pa pou!* (na pouť 965), *naňise* (stanice 1206), *páva* (šťáva 1286), *kakaš* (trakaš 1337).

b) Příklady na asimilaci perseverační:

fof (foch 232), *kakak* (kakat 400), *lilák* (liják 575), *naňdaj* (nazdar 725), *papap* (papat 847), *pateti* (punčochy 1056), *pup* (puť 1051), *hítat* (výtah H, 1448; K.: *vítat*), *tatat* (trakař 1337).⁶⁷⁾

Disimilace byla v řeči M. zjevem méně častým a ve většině případů by se snad dala vykládat zjednodušením výkonu artikulace při styku dvou konsonantů téhož artikulačního typu (dvě po sobě následující oklusivy nebo konstriktivy): *ňeydo* × **ňeddo* (někdo 736), *dochtoj*, *doštoj* (doktor 190; zde dochází někdy k disimilaci *kt* i v hovorové češtině); *bje* (**vje* — dvě 220), *γoyňik* (chodník 336), *ofliski* (obtisky 773), *pedle* (perle 875), *ch tobje* (k tobě 394), a snad i: *hajátka* (**hahátka* — zahrádka 1517). — Slovo „buben“ obě děti realizovaly z počátku: *buden* (89). — V deformovaném *astofka* a pozdějším *aštofka* (aktovka 8; K.: *aštofa*, *aštofka*), které se houževnatě drželo (až do věku 6;5,25) bylo by možné vykládat odchýlnou realizaci v první slabice buď jako disimilaci *kt* nebo jako asimilaci *k* k frikativnímu *f* následující slabiky.⁶⁸⁾

Tvar *ne^{ch}se* se brzy změnil v *neste* (nechce 343) a toto *s* se houževnatě drželo v některých tvarech tohoto slovesa až do věku 2;3,10. — Podobně u K.: *já nesti*, *sti*, *vona ste*, *stel bi si* (ještě na konci třetího roku).

5. METATHESE

Jako u jiných dětí, i u M. docházelo někdy k přesmykávání hlásek nebo celých slabik. Bylo-li pak konstatováno v starší práci (F. s. 48), že metathesi nacházíme buď u slov delších nebo nově vstupujících do slovní zásoby, lze k témuž závěru dojít i podle dokladů z řeči druhého dítěte. Snad by se mohlo ještě doplnit, že metathesi snadno podléhají také slova, obsahující likvidy, a výrazy s cizí hláskovou strukturou. (Někdy tu má důležitou úlohu též doud nedosti vyvinutá paměť, vedoucí k deformaci delších slov.) V našem materiálu jsou zaznamenány tyto doklady:

apolán (aeroplán 4), *tejč* (čert, H, 135), *kofojat* (fotografovat 234), *lejen* (jelen 371), *keňdíik* (knedlík 451), *konezdovani*, *konzendovani* (kondensovaný 478), *omo-*

⁶⁷⁾ Příklady z řeči K. v. F. s. 48. — Některé příklady z řeči dětí cizích: *gak* (Gasse), *gug* (gut) — Lindner; *bajbišt* (Bleistift), *nenášine* (Nähmaschine) — Meringer; *pap* (patte) — Ronjat; *kekel* (kettle), *boppo* (bottle). (Sr. Jespersen, L 109.)

⁶⁸⁾ Několik příkladů disimilace z řeči jiného dítěte (J. P.): *dochtolka* (doktorka), *vochno* (okno), *ch tobje* (k tobě), *h domečku* (k domečku).

lotva (lokomotiva 589), *luckovat* (luxovat 594) *nomogram* (monogram 665), *lámenek*, *lánamek* (náramek 713), *hojínek* (ohýnek 793), *jalskí* (rajský 1072), *cabicál* (slabikář 1157), *mekát* (smeták, H, 1175), *kabátem* (tabákem 1295), *vejškačka* (žvejškačka 1613); *spaní*, *spaníčko* (psaní 1045).⁶⁹⁾

K metathesi skupin *řř*, *tř*, *kř*, časté v řeči některých českých dětí (sr. K.: *naspet* — napřed, *nepaští* — nepatří, *stída* — křída), u M. docházelo jen výjimečně: *spídu* (přijdu 1033).

6. PALATALISACE

V starší práci byl učiněn pokus vykládat časté případy palatalisace v dětské řeči jednak vlivem emoce, jednak energičtější artikulací (F. s. 50).⁷⁰⁾ Byla tam také vyslovena myšlenka, že by bylo potřebí „konkrétních údajů o poloze jazyka v ústech dítěte a srovnání této polohy s jazykem dospělých.“ Na tuto otázku odpověděl P. Smoczyński (s. 23 a 37) zjištěním, že děti zprvu artikulují *t* a *d* s hrotem jazyka opřeným o dolní zuby, a potvrdil tak domněnku, jak byla vyslovena. Platí-li totiž jeho zjištění obecně, bylo by pak snadné vyložit, proč dochází k palatalisaci i u dětí, které vyrůstají v jazykovém prostředí, v němž palatalisace neexistuje. Neboť pak by byl výklad změny *t* > *ʔ* > *ʔ* velmi jednoduchý: energičtější zdvižení hřbetu jazyka k tvrdému patru. Když pak později (kdy?) dítě už si osvojí způsob artikulace běžný u dospělých, přece u něho zůstává sklon k starším způsobům článkování. To se projeví hlavně při úsilovné artikulaci nebo při emfatické realisaci promluvy, při níž se individuum vrací k svým původním návykům.⁷¹⁾

Palatalisace se objevily v řeči M. velmi záhy.⁷²⁾ V prvním období řečového vývoje bychom je mohli vykládat asi více než pravděpodobně způsobem, jež naznačil P. Smoczyński. Pokud k nim docházelo na vyšším stupni vývoje, bylo to obvyčejně

⁶⁹⁾ K metathesi dochází hojně i v řeči dětí cizích. Tak na př.: *pravda* (правда), *doglo* (долго); *šmílak* (šlímak), *emelentaš* (elementarz); *šurnek* (sznurek); *kopu* (beaucoup), *kupe* (bouquet), *kot* (toque).

⁷⁰⁾ Již Sikorskij věřil (99), že „všeobecná měkkost dětských souhlásek je podmíněna nadbytečnou účastí jazyka v artikulačních pohybech.“ — Výklad palatalisace ze zesílené artikulace podal Chlumský (*Sons mouillés.*)

Tento výklad by podporoval záznam z rozhlasové sportovní reportáže, při níž hlasatel volá „*přívhal se celá dař!*“ (dav).

⁷¹⁾ Z logopedické praxe je známo, že při emfasi dospělé osoby, u nichž byla odstraněna dyslalie, regredují k původnímu způsobu tvoření hlásky při rozdělení. Rovněž lidé vyšší z prostředí dialektu, kteří užívají spisovného jazyka, upadají do dialektu (nebo aspoň prozradí některými zvukovými prvky své promluvy svůj rodný dialekt) v promluvě emfatické. — Zde by velmi přispělo k řešení otázky dětských palatalisací zjištění vztahů mezi fonetickou realisací při palatalisaci zvýšenou inervační tensí a afektivním stavem v souvislosti s reaktivním postojem na sociální prostředí.

⁷²⁾ Jako k nim dochází u dětí našich i cizích. (Řadu dokladů lze nalézt v materiálu, který publikoval Gvozdev.)

v promluvě emfatické, kdy se dítě vracelo k původnímu způsobu svých realizací promluvy. Palatalisovány byly především alveolární explosivy, a to ve všech pozicích ve slově: *tat! tat!* (tak! 1299), *táta* (1307), *Ota* (825); *dáme* (159), *domek* (217); *boďlák* (66), *do dňa* (83); *ňe* (726); *kachňa* (397), *Náňa* (707); *bombóň* (69); *chobot* (333), *kabát* (395), *papat* (847). — Palatalisování koncového *t* (hlavně v infinitivech) bylo osobitým rysem mluvy M., ač nikdy podobné realizace (běžné v některých krajích na Moravě) neslyšela: *bežet* (52), *dávat* (159), *hledat* (266), *chodit* (335), *míchat* (634) atd.

Palatalisace se pak udržely v jejích promluvách velmi dlouho, protože — na rozdíl od K. (sr. *M.* v. 29 a *F.* s. 50, pozn. 98) — nepodařilo se zcela vyloučit vliv některých dospělých osob, které ve styku s dítětem jeho palatalisace napodobily nebo samy při hovoru s ním alveolární explosivy palatalisovaly. Jak však vyložit, že dítě palatalisovalo i hlásky jiné, především sykavky (i zastupující je hlásky *ch* a *γ*), afrikáty a *l*? — (Nikdy však u něho nebyly zaznamenány — podobně jako u K. — palatalisované labiály.)

Sykavky a afrikáty podléhaly palatalisaci při úsilovné artikulaci nebo při emfasi: *asi* (*M* 50), *babiče* (28), *boša* (*E* 70), *čelá, čelou noc* (*M* 107), *čo* (115), *hajš!* (250), *mažlím se* (*M* 610), *čľama* (sama 1127), *čľ.uňiško* (sluníčko 1161), *čľ.ešt* (šest 1266), *γadu* (vzadu 1501), *γima* (1563) atd. Někdy pak na místě palatalisovaných sykavek se objevily sykavky tupé: *došťanu* (201), *neškoužnu* (nesklouznu 448), *mišlím* (687), *ošum* (818), *pejšku!* (880), *šama* (1127); *žávodi* (1454), *na žemi* (1559), *žima* (1563), *žlatí* (1568), *žoupki* (zoubky 1588); *čilkus* (111), *čo* (115), *kapča* (kapsa 413), *moč* (656), *ňič* (747) atd.

Tyto realizace slyšíme často u mnohých českých dětí (a někdy i u dospělých při hovoru s dětmi). Zdá se, že původní realizace palatalisovaných sykavek jsou nahrazeny později, když už dítě používá jen hlásek běžných v systému mateřského jazyka a k těm připodobňuje podle akustického dojmu svoje původní osobité hlásky ($\varphi > f$, $čľ > s$, $š, \gamma > z, ž$), tupými sibilantami, které realizuje k „stylisování“ své promluvy. A podobným stylisováním bychom mohli vykládat i jev opačný, kdy dítě (ač méně často) nahrazuje sykavky (nebo afrikáty) tupé ostrými sibilantami (nebo asibilátami): *hojčicka* (holčička 278), *čelt* (čert 133). Naše doklady jsou však pro tento jev řídké a byly zachyceny jen při „stylu nedbalém“. — K podobnému fonickému stylisování promluvy dochází také u dětí, když si „hrají na malé“. (Sr. příklady z řeči K., *F.* s. 53.)

Pokud jde o *l*, bylo by možno vykládat řadu případů jeho palatalisované artikulace kolísáním mezi *j*, které bylo jeho původní realizací, a mezi náležitým *l*, které se vyvíjelo v řeči M. poměrně pozdě a jehož artikulace se upevňovala velmi zvolna. Nezáleželo totiž vůbec na hláskách sousedních: *kašle* (420), *kobelec* (454), *kaplí* (kapry 412), *kluk* (*E* 450), *pohlavek* (928), *malíni* (602), *pimesla* (přinesla 1035), *sk'io* (1152), *tepláki* (1314), *vлак* (1458) atd.

Depalatalisace v řeči M. celkem pozorována nebyla.⁷³⁾ Byl-li učiněn pokus

⁷³⁾ Pro příklady na depalatalisaci (celkem vzácnou) v řeči K. sr. *F.* s. 51.

(*F.s.* 51) vykládat ji v dětských promluvách jako výsledek menší svalové námahy a pohodlnosti či nedbalosti, bylo by možno tuto thesi podporovat i podle pozorování řeči naší dívky. Její temperament, poměrně rychlé mluvní tempo a brzy se rozvíjející artikulační obratnost patrně depalatalisaci příznivé nebyly a byla u ní pozorována (někdy současně za nahrazení tupé sykavky sibilantou ostrou) jen výjimečně: *botiški* (botičky, *N*, 71), *deři* (děti 174); *ediški* (hvězdičky, *N*, 323), *sekal mne| dlápal mne ten celk* (*N* 354), *videla* (viděla, *N*, 1449).